

Musik på bronsåldern

Vår förhistoria karaktäriseras av bristen på ”skriven kultur”. Våra tidigaste förfäder skrev inte ned sina idéer, aktiviteter, tankar och känslor för framtida generationer. Deras kreativitet yttrade sig genom deras handlingar, att arbeta för att få mat, att tillverka verktyg och kultföremål, att skapa musik, dans och olika former av konst för att uttrycka sina känslor. Kanske försökte man också att få gehör hos gudar och högre makter.

Bevarade musikinstrument

Musikinstrument kan tillverkas av de flesta material, och det man för stunden spelar på hade kanske inte den ursprungliga formen av ett instrument. Att identifiera bronsålderns musik i arkeologiskt material är mycket svårt. Dels har många troliga instrument varit tillverkade av material som bryts ned över tid. De flesta har troligen varit tillverkade av organiskt material som multnat bort. Det kan också vara så att vi inte tolkar keramikkrukan vi hittar som en trumma, fast den kanske har fungerat både som instrument och matkär.

Bronslurar

Några typer av blåsinstrument från bronsåldern som har hittats på ett flertal platser i Norden är stora svängda horn av brons, s.k. bronslurar. Totalt har man hittat ett drygt 60-tal i Norden och Östersjöländerna varav 13 i Sverige. Oftast har de återfunnits i form av offergåvor nedlagda i våtmarker s.k. mossoffer. Ofta har de påträffats i par (21 par), stämde i samma tonart och motsatt krumböjda likt ett par kohorn, vilka troligen varit föregångare till bronslurarna. Bronslurarna har med största sannolikhet använts inom bronsålderns religiösa kult.

Ett femtontal av de återfunna lurarna går fortfarande att spela på. Egentligt munstycke saknas dock, men tonen är stark. Man kan åstadkomma ca 8-12 naturtoner med dem antalet naturtoner beror på rörets längd, diameter och musikerns skicklighet.

En fullständig bronslur väger ca 3 kg och har skickligt gjutits i s.k. ”cire perdue-teknik” i tunna segment eller rörsektioner. Dessa har flikats in i nästa sektion och ibland har en flat ring låst varje skarv. Somliga lurar har bärkedja och andra har öglor för bärrem. En enklare, mera sällsynt variant är den äldre typen av lur som är mest känd från ett fynd i Gullåkra i Skåne. Denna enkla, dryga metern långa bronslur återfanns tillsammans med ett skyddande fodral gjort i björknäver. De yngre

lurarna är längre, mer krumma och har ofta ett stort, utsirat mynningsbräm samt ibland ett antal rasselbleck strax ovanför munstycket. Bronslurar återfinns ibland avbildade på hållristningar runt om i landet.

Vinare

På några ställen i Norden har man funnit benföremål som har bestått av avlånga eller ovala benplattor med ett hål igenom i ena änden. Dessa benföremål har tolkats som vinare eller brummare. Om man fäster en lina i benplattans hål och sedan snurrar den kraftigt i luften alstras ett vinande eller brummande ljud. Sådana föremål, gjorda av ben eller trä, har varit ganska vanliga i många kulturer över hela jorden. Ofta har de haft kopplingar med religiösa ceremonier och använts som musikinstrument vid dessa. Ett exempel på detta är de australiska aboriginerna och urbefolkningen på ön Papua/Nya Guinea vilka använder vinare, dock något större, än idag. Dessa vinare kallas för bullroarers på engelska.

Lertrummor

En del lerkärl från bronsåldern har knoppar som sticker ut från lergodsets väggar. Det har föreslagits att dessa lerkärl kan ha utgjort trumkroppar. Knopparna på kärlet kan då ha hjälpt till att hålla fast ett spänt trumskinn över lerkärlets öppning. Vid försök har det visat sig att dessa lertrummor har ett mycket fint ljud och lämpar sig väl som musikinstrument. Många folk världen över har under tusentals år använt trummor som kultiska och magiska ljudredskap, signalinstrument och som akustiskt/rytmiskt stöd för danser.

Benskrapare

I Solsemhulen, en grotta på ön Leka i Norge, har arkeologer funnit ett benföremål som troligen är ett mu-sikinstrument från yngre bronsålder. Föremålet är nio centimeter långt med inskurna, tvärgående skårer. Troligen har man skrapat med en pinne över föremålet för att få ljud som liknar ett ”shuffleboard” eller tvättbräda. På grottans vägg finns dessutom en målning med dansande figurer och troligen har platsen använts för kultiska ceremonier.

Dans

Dansen under bronsåldern vet vi inget om, men troligen utgjorde den ett naturligt inslag i det sociala och kulturella livet. Dess ursprung kan inte bli åtskilt från de ljud som man kan frambringa med den

1800
f. Kr.

Brons

Hållrist-
ningar

Tam-
hästen

1700
f. Kr.
Rituelle
vapen

Svärd

1500
f. Kr.
Storhögur

Vagnar
och skepp

776
f. Kr.
Olympiska
spelen

egna kroppen: stampande, klappande med händerna, knäppande med fingrarna. Att njuta av kroppens egna rörelser är också en del av den allra äldsta formen av religiösa uttryck.

I studier av nu levande naturfolk kan man se hur de använder och tolkar sina danser, ibland till en hel berättelse. Genom att imitera djurens rörelser ville man att göra dem enklare att fånga. Erfarenheterna från framgångsrika jakter, faran, vädret och beredningen av skinn och kött imiterades och ritualiserades genom rytmiska rörelser. Genom kedjedanser och ringlekar kunde man härma stjärnornas, månens och solens kretsgångar och göra dem förstaeliga. Genom kodifierade positioner med kroppen, stampande med fötterna mot jorden, händer och ansikte lyfta mot solen och månen, till gudarna, skapades ett teckenspråk genom vilket böner till gudarna eller berättandet av en historia kom till uttryck. Rytmens ursprung är hjärtats slag, snabbare och långsammare rytmer kan ha stor påverkan på människans kropp.

Mängder med förhistoriska bildframställningar, bland annat en del av bronsålderns hällristningar, ger en vag aning om dansutövning, oftast i någon form av religiöst sammanhang. Detta tillsammans med uråldriga steg, former och rörelser bevarade i dagens folkdanser från olika länder gör att man kan dra slutsatsen att också våra förfäder rörde sig i dans.

Sång

Sång och läten med hjälp av rösten är en form av uttryck som inte lämnar några som helst spår efter sig. Man kan därför inte ens gissa sig till hur det kan ha låtit på bronsåldern när man sjöng – för sjöng gjorde man alldeles säkert. Det finns inte någon kultur som inte har någon form av sångtradition.

Ett uråldrigt sångsätt som bevarats fram till vår tid är samernas jojk. Denna typ av sång representerar en sångstil som har varit spridd över stora delar av det norra halvklotet. Jojk som vokalt uttryck skiljer sig från ”vanlig” sång främst genom sin funktion. Att jojka är en minneskonst, där intryck och minnen av t.ex. personer,

djur och platser kläds i ord och ton. Man jojkar därför inte om någon/något, utan man jojkar någon/något. Kanske var det ungefär så som bronsålders sånger lät, ackompanjerade av något eller några instrument – ingen vet.

Arbetstips

- Lyssna på traditionell folkmusik från nu levande naturfolk. Klanger, rytmer och sång är oftast mycket olika det vi annars betraktar som musik, men så är också syftet och innebörden.

- Låna Cd-skivan Fornnordiska Klanger för att lyssna på bronslurar och tolkningar av bronsåldersmusiken.

Att läsa vidare

Musikarkeologen Cajsa S. Lund har publicerat flera skrifter om forntida musik och instrument. Bland annat har hon skrivit boken *Den gröna musiken: halm, videkvist, snäckskal med mera kan bli musikinstrument : tillverka själv - håll traditionen levande*, vilken kan vara mycket användbar i musikundervisningen. Hon har också varit medproducent av Cd:n *Fornnordiska klanger: Musica Sveciae* vilken också har ett mycket informativt kommentarhäfte om förhistorisk musik.

Kulturmiljöer i länet

Musik, sång och dans lämnar oftast inga spår efter sig. På hällristningar kan man ibland dock se antydningar av dessa. Musikarkeologen Cajsa S. Lund anser också att skapandet av hällristningarna kan ha utgjort ett ljudmässigt ackompanjemang till olika religiösa ceremonier.

Västmanland har många hällristningslokaler, framförallt i närheten av Mälaren. De viktigaste områdena ligger i Sagåns dalgång på gränsen till Uppland och i Häljesta i Munktorp, Köpings kommun, där man kan se Västmanlands mest omfattande hällristningslokal.

